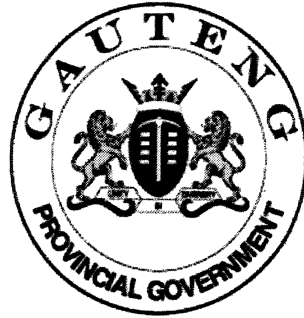

**SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
SENIORSERTIFIKAAT-EKSAMEN**

**OCTOBER / NOVEMBER
OKTOBER / NOVEMBER**

2004

**SESOTHO PUO YA LAPENG
BOEMO BO PHAHAMENG**

Pampiri ya Pele

HG

111-1/1

6 pages

SESOTHO FIRST LANG HG: Paper 1

**COPYRIGHT RESERVED / KOPIEREG VOORBEHOU
APPROVED BY UMALUSI / GOEDGEKEUR DEUR UMALUSI**

LEFAPHA LA THUTO LA GAUTENG

HLAHLobo YA MAKGAOLAKGANG

SESOTHO PUO YA LAPENG
BOEMO BO PHAHAMENG
(Pampiri ya Pele)

NAKO: dihora tse 2½

MATSHWAO: 100

DITAELO:

- Pampiri ena e na le dikarolo tse tharo A, B le C.
- Araba dipotso kaofela.
- Ha o araba dipotso, hlokomela matshwao ao ho fanweng ka ona.
- Fana ka mosebetsi o makgethe le mongolo o bonahalang.

KAROLO YA A
TEKOKUTLWISISO

POTSO 1

Bala ditaba tse latelang hore o tle o tsebe ho araba dipotso tse tla latela:

Sehlotshwana sa batho ke seo se se eme matlotlosiya, ekaba molato ke ofe batho? Ha re tsebe empa ba ka pelepele mokgoping ekaka ba na le tsebo ya se etsahalang, ebile kgale ba tlotse matjato a masesane. E mong wa bomaratahelele a be a se a tswa ka tsona. Ho thwe molora ona o ntseng o kubella mona ke motho ya sa tswa tjheswa. Hantlente ba ne ba le babedi, e mong o **tshotse tlhako morong** ka ona malakabe ao a ba a ilo dikela kwana.

Lebaka? ...ba tlatlapile lebenkele le haufi le folete tsa Chiawelo, ba nto qetela ka ho beta e mong wa barwetsana ba sebetsang moo. Eitse moo ba reng ba tla hloma moomo fatshe ba tloseletsa, baahi ba ba qhautsa ka pelepele mme bopaki ke letsuka lena le bohloko. Ke taba tse kang tsena tse tswalang potso e seng e tlwaelehile tse beng tsa rona. Botlokotsebe bo nka kae tshusumetso e kanakana naheng ena yabo rona?

Mohlomong ana e ka ba a mang a mabaka:

Bang ba re maemo a moruo a theohileng a na le kabelo e kgolo kgolong ya botlokotsebe. Maemo a bophelo a hlwele mekwalaba, mme sena se thefula haholo ba kojwana di mahetleng mme jwale le re ba iphedise ka eng ka hoba mpa ha e kolotwe? Ntla ena e amana haholo le **leqeme** la mesebetsi.

Mapolesa le ona a nka lefotha ho nontsheng botlokotsebe. Sena se tiiswa ke lebaka la hore tse ding tsa nyewe tse hlahlelwang ha di fumane maemo a di lokelang. Nqa tse ding ho utlwahala hore ditlokotsebe di ntse di reka ba tshwereng nyewe tseo.

Tshebediso e mpe ya dithethefatsi le yona e ntse e kgothaletsa botlokotsebe. Ha beng ba tsona ba le tlasa tshusumetso ba ikutlwa matla hoo ba tsamayang ba hloko fatsa batho. Ntle le moo ha tjehelele ya ho di reka e se e fedile, mme kgwao e se e iphile matla, ha ho ka mokgwa o mong, ba tshwanetse ho ya utswa ba tsebe ho fumana ya ho di reka.

Bora, boqitolo, boseaqheme mmoho le meharo le tsona ke tse ding tsa dintlha tse susumetsang botlokotsebe. Batho ba bang ba thabiswa ke ho utlwiswa ba bang bohloko e le ho kgotsofatsa meharo ya bona.

O reng ka tshubuhlellano ya matswantle. Bongata ba batho bana bo hloka bodulo le mesebetsi. Tsena tsohle di ka nosetsa kgolo ya botlokotsebe. Feela na tharollo e tla ba teng?

- 1.1 Hobaneng ha mokgopi o ile wa tlola matjato a masesane? (2)
- 1.2 Hobaneng batho ba ne ba eme matlotlosiya? (2)
- 1.3 Ho ya ka mongodi ebe sesosa sa botlokotsebe bo bokaale ke eng? Fana ka se le SENG feela. (2)
- 1.4 Boikgathatso ba ho tshwara ditlokotsebe tseo ho buuwang ka tsona moo bo entswe ke bomang? (2)
- 1.5 Re fe lentswe le le LENG le bontshang hore batho ba ne ba hlile ba le bangata? (1)
- 1.6 Na ya qoqang moo o ne a rata ditaba? Tshehetsa karabo ya hao ka ho qolla polelo e tiisang ditaba tsa hao. (3)
- 1.7 Hlalosa:
- 1.7.1 tshotse tlhako morong. (1)
- 1.7.2 leqeme. (1)
- 1.8 Ke diketso dife tsa botlokotsebe tseo baahi ba neng ba qosa batho bana ka tsona? Bolela tse PEDI. $2 \times 2 = (4)$
- 1.9 Qolla mantswe a MABEDI ho tswa seratswaneng a supang hore ketsahalo tsena di etsahetse motsetoropong. $2 \times 2 = (4)$
- 1.10 Ke mantswe afe ho tswa seratswaneng a bontshang hore motho ya tjheswang mona o senyehile tshobotsi? (1)
- 1.11 Molaotheo wa naha o fedisitse kahlolo ya lefu. Ho ya ka wena ke kahlolo e jwang e ka fokotsang botlokotsebe boo? (2)
- 1.12 Ke tsela efe eo ditlokotsebe di e sebedisang ho hlola dinyewe ka hara makgotla? (2)
- 1.13 Ebe ke mehato efe, e bontshang boikarabelo, e ka nkuwang ke moahi ho thibela kotsi e ka hlahang ha baahi ba "inkela molao matsohong"? Bolela o le MONG feela ya yona. (2)
- 1.14 Ke sesebediswa sefe se laolang batlatlapi ho etsa ketso tsena tse tshosang tsa botlokotsebe? (1)

MATSHWAO A KAROLO YA A: [30]

**KAROLO YA B
KAKARETSO**

POTSO 2

Bala ditemana tse latelang o nto di kgutsufatsa ka dintlha tse SUPILENG tse jereng moelelo wa bohlokwa.

Ela hlooko:

- Kgutsufatsa ditemana tsena o sebedisa mantswe a hao.
- Kgutsufatsa ka mantswe a sa feteng 100 (lekgolo). Mohlahlobuwa o tla jellwa matshwao ha a ka feta palo e behilweng.
- Ngola palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.
- Ngola kgutsufatso ya hao ka tsela ya moqoqo.

Bohle re na le ditoro tsa hore pheletsong ya matsatsi a rona a sekolo re lakatsa ho bona re le ho hong setjhabeng sa rona. Ho ba lehlohoonolo tse ding tsa ditoro tseo di a phethahala, ha ho ba bang e dula e le ditoro motjhaotjhele hobane mathata a hlwa manolo hodimo.

A mang a mathata ao a hlolwa ke ditoro tseo re iphelang tsona tse sa fihlelleheng. Ka mehla ha re beha ditakatso tsa rona re itekanye mesikaro. Ditoro di ka phethahala ha feela re lora ka tse haufi le matla a rona.

Ho na le bana ba lehlohonolo ba pasang materiki ba sa le banyenyane. Sena ke sepha hobane boiphihlelo le boikemisetso ka tsa bophelo ha di so loye. Le ha menyetla e hlaha ba ba le lesisitheho le leholo hobane kellelo ha e so be boemong ba ho nka kgato malebana le seo re labalabelang ho se fihlella.

Ba bang re iphumana re hloka tataiso malebana le seo re lakatsang ho ba sona. Sekolong ha ho thupelo kapa thuto e kenelletseng ho tataisa baithuti kgethong ya mosebetsi oo ba ratang ho ikgethela ona. Hoja tataiso e ne e le teng mohlomong pherekano e ne e tla fokotseha. Le ha mmuso o leka ho lwantsha kgodumodumo ena ekare boiteko bo a haella hobane palo ya ba hlokang thuso e ntse e eketseha. Mananeo a boikwetliso le boitjhoriso a na ka nna a thusa haholo.

Kgaello ya dibasari ke le leng la mabaka a mang a kgothaletsang mathata ana a teng mabapi le tlhokeho ya mosebetsi. Lebaka lena le tsamaellana le tlhokeho ya tjelete ho ka isa bana sekolong.

Motswebereng ona wa ho hloka mosebetsi ho kenelletse le ba sa kgonang ho pasa sehlopha seo sa leshome. Ke ka hona bophelo kamora materiki e leng mathata a makaale.

Tsohle di na le ditlamorao. Ekaba ditlamorao tsa tlhokeho ya mosebetsi ke dife?

Re bona keketseho ya batjha ba ithwalang ba so nyalwe, palo e eketsehang ya botlokothebe, hobane ha mosebetsi o le siyo tlala e ema ka maoto. Ba bang ke ba rerang ho sebedisa dithethefatsi ho itebatsa mathata, ha ba bang e le ba rerang ho ipolaya hobane ha ba bone seo ba se phelelang.

MATSHWAO A KAROLO YA B: [10]

KAROLO YA C
TSHEBEDISO YA PUO

POTSO 3

Sebedisa seratswana se latelang bakeng sa ho araba dipotso tse thehilweng hodima .
sona:

Banana ba batle ba sa tswa fihla bao ke baradi ba morena Seeiso. Ke ne ke sa bone hore ba sa theola thoto eo kariking. Ba tla e theola ba nto re dumedisa. Ka mokgwa wa bona ba ye ba dumedise pele ba laolla phahlo. Ho utlwahala hore ba nnile ba laela thoto ya bona ka bobona. Kgele! setjhaba sohle se ne se makalletse ketsahalo eo.

- 3.1 Qolla tse latelang ho tswa seratswaneng:
- 3.1.1 **Mabitso** a ka emelwang ke **maemedi** ana:
- (a) bona
- (b) yona (2)
- 3.1.2 **Leakaretsi** le le LENG o be o le sebedise polelong. (3)
- 3.1.3 Leakaretsi leo le sebedisitswe jwang seratswaneng? (2)
- 3.1.4 **Masupi** a MABEDI o be o a sebedise dipolelong. (4)
- 3.1.5 Sepheo sa ho sebedisa mantswe a thaletsweng mela seratswaneng ka hodimo ke sefe? Mantswe ao a emela karolo mokga ofe wa puo? (3)
- 3.2 Bopa **maphethi ka maetsi** ana o be o a sebedise dipolelong:
- 3.2.1 bona
- 3.2.2 laela (4)
- 3.3 Sebedisa polelo ena ho araba potso e latelang:
ba tla theola thoto
- 3.3.1 E ngole hape feela e be ho **lekgathe lejwale**. (2)
- 3.3.2 Ngola polelo ena hape, empa e qale ka **thoto**. (2)
- 3.3.3 Ngola polelo ena e le ho **sekao kgoneho**. (2)
- 3.4 Sebedisa kutu ya leetsi **-theola** dipolelong tsa hao empa e le sebopelong sa maetsi a letso a latelang:
- 3.4.1 Leetsetsi (2)
- 3.4.2 Leetswa (2)

- 3.5 Lekola polelo ena:
“ banana **ba** fihlileng **ba** batle, ke baradi **ba** morena **ba** laolla thoto.”
- (a) Fana ka mekgwa e MMEDI eo lehokedi **ba** le sebedisitsweng ka yona polelong e ka hodimo. (4)
- (b) Sebedisa mantswe a latelang HABEDI dipolelong ho hlakisa meeelo e fapaneng ya lentse ka leng.
- (i) bona (2)
- (ii) laela (2)
- 3.6 Ho tswa seratswaneng ka hodimo lentse lena **kgele** le sebedisitse ka sepheo sefe? (2)
- 3.7 Sebedisa lekpanyi **hore** polelong ya hao. (2)
- [40]

**POTSO 4
TOKISO YA DIPHOSO**

Seratswana se latelang se na le diphoso tse ngata. **Ngola diphoso tseo feela hape, o nto di nepahatsa.**

Kamoo Bohlokotsebe bo jeleng sitsi kateng batho re tshaba le ho ya dishopong re le bang. Lehare batla ho thabisa Balekane barona ka ho ba rekela mabolomo re a hlolwa ke maemoaditaba. Re qetelela ka ho ba etsela tee, ba e phoka ka bohobe hobane molomo ha o fete sejosennyane. Matshidiso o atisa ho pheha lunch bakeng sa baeng ba hae le ho ba rekela dimpho ho ba thabisa, ebile o ba ngolela dikarete tsa teboho.

[20]

MATSHWAO A KAROLO YA C: [60]

MATSHWAO KAOFELA 100